

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 630*946.3

Доц. М.В. Чернявський, к.с.-г.н. – УкрДЛТУ

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ "ПРИРОДОЗАПОВІДНА СПРАВА" В СИСТЕМІ ЛІСІВНИЧОЇ ОСВІТИ

Висвітлено теоретичні засади і обґрунтована необхідність впровадження спеціальності і/або спеціалізації "Природозаповідна справа" в системі лісівничої освіти. Наведена кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма підготовки фахівців з вищою освітою за кваліфікаційним рівнем спеціаліст спеціальності 7.130.403 "Природозаповідна справа".

М.В. Chernyavskyy – USUFWT

1. Спеціальність "Природозаповідна справа" у системі лісівничої освіти

У Програмі перспективного розвитку заповідної справи в Україні ("Заповідники", розділ 11 – "Екологічна освіта, виховання та інформування громадськості"), ухваленій Верховною Радою України 22.09.1994 р., передбачено зокрема "переглянути навчальні плани і програми вищих навчальних закладів з метою більш широкого врахування інтересів розвитку заповідної справи та поліпшити підготовку кадрів для роботи в заповідниках, національних природних парках, ботанічних садах, дендрологічних і зоологічних парках, парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва та на інших територіях та об'єктах природозаповідного фонду шляхом організації відповідних кафедр, відділень, введення спеціальних учбових курсів".

Проблема підготовки професійних кадрів для роботи в заповідниках і національних природних парках та на інших територіях і об'єктах природозаповідного фонду (ПЗФ) України є вкрай важливою, оскільки до цього часу таких фахівців ні в минулі часи, ні тепер не готував жоден вищий навчальний заклад. Натомість потреба в кваліфікованих кадрах є великою, враховуючи те, що в Україні в усіх обласних управліннях екологічної безпеки відкрито відділи заповідної справи, для яких не вистачає підготовлених фахівців.

В Україні існує відносно різноманітна і репрезентативна мережа природозаповідного фонду – 6571 заповідний об'єкт площею 2 млн. 104 тис. га (3,4 % всієї території держави): 16 природних заповідників, 4 біосферних резервати, 7 національних природних парків, 23 регіональних ландшафтних парки, 2253 заказники, 2960 пам'яток природи, 21 ботанічний сад, 9 зоологічних парків, 29 дендропарків, 499 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та 754 заповідних урочищ. Понад третина цих територій природозаповідного фонду знаходиться у віданні Держкомлісгоспу. Управління цими заповідними об'єктами вимагає спеціальних знань, які дотепер у програмі підготовки спеціалістів лісового господарства не передбачені.

Рішення Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро "Порядок денний на 21 століття", Декларація і Конвенції про збереження біорізноманіття і клімат, Кіотський протокол визначають погоджені принципи регульованого природокористування,

дотримання екологічної безпеки, охорони природи, усталеного розвитку лісового господарства, а також передбачають виявлення цінних територій, їх вивчення, підготовки фахових рекомендацій щодо їх охорони.

Пріоритетними серед цього комплексу заходів є проведення оцінки стану біорізноманіття та ландшафтного різноманіття в державі, сприяння тим системам ведення сільського та лісового господарства, які захищають біологічні види, підтримання тих видів, що знаходяться на грані зникнення. Для виконання таких завдань державі необхідна оптимізована мережа природозаповідних територій, яка стане основою екологічної мережі держави та полігоном для моніторингових досліджень (Андрієнко, 1998).

Зараз створюється національна екологічна мережа, яка сприятиме вирішенню багатьох проблем довкілля, охорони здоров'я населення, збереження біорізноманіття, ландшафтів, стабілізації екологічної рівноваги, підвищення продуктивності екосистем і загалом збалансованого розвитку держави, а отже, покращення соціального і економічного стану її населення. В її систему також входять території та об'єкти природозаповідного фонду.

Крім того, Указом Президента зарезервовано 700 тис.га природних комплексів для подальшого їх заповідання, передбачено у найближчий час створення ще шести заповідників та розширення території у двох вже існуючих, утворення п'яти національних парків та інших заповідних об'єктів. Для нормального їх функціонування потрібні передовсім підготовлені спеціалісти.

Підготовку таких спеціалістів доцільно передовсім здійснювати в університетах на лісгосподарських факультетах у межах напрямів "Лісове та садово-паркове господарство" та "Екологія", а також на біологічних та географічних факультетах у межах напрямів "Географія" та "Біологія". У рамках трьохступеневої освіти підготовку спеціалістів з природозаповідної справи можна здійснювати на всіх рівнях – бакалавра, спеціаліста та магістра. Перший шлях – підготовка бакалаврів, а потім спеціалістів – з відповідно опрацьованою програмою навчання від першого до десятого учбових семестрів, другий – після бакалаврату відповідного фаху підготовка у дев'ятому та десятому семестрах через проходження спеціалізації. Обидва варіанти мають свої переваги і недоліки, однак як спеціалізація, так і спеціальність "Природозаповідна справа" вкрай необхідні передовсім у галузях лісового, водного та сільського господарства.

У 1996 році мною опрацьована кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма підготовки фахівців з вищою освітою за кваліфікаційним рівнем спеціаліст спеціальності 7.130.403 "Природозаповідна справа".

Розробка системи соціально-професійних і професійних завдань базується на аналізі реальної практики використання спеціалістів даної спеціальності та використанні прогнозу розвитку сфери діяльності, для якої готується спеціаліст – інженер природозаповідної справи.

Соціально-професійні завдання відповідають загальним вимогам, які можуть доповнюватись відповідно з появою нових соціально-професійних і професійних задач. Вони віддзеркалюють світоглядницькі, гуманітарні, культурні, особистісні вимоги до формування і виховання майбутнього фахівця.

До професійних завдань інженера природозаповідної справи належать: дотримання режиму заповідності на охоронюваній території, керівництво заповідною

установою; екомоніторинг дослідження, управління заповідним об'єктом; охорона і збереження рослинного і тваринного світу; ведення "Літопису природи"; ведення заповідного кадастру. Крім того, спеціаліст повинен вміти вести виробничу і технічну документації, забезпечувати виконання планових завдань, опрацьовувати місячні, квартальні і річні плани виробничої та наукової діяльності.

Відповідні вимоги опрацьовані до інших посад спеціаліста: молодшого наукового співробітника, інженера-дослідника, інженера-інспектора, інженера-експерта, лісничого, помічника лісничого, інженера-референта. Складено також прогностичні соціально-професійні та професійні завдання для керівника відділу заповідної справи в управлінні екологічної безпеки.

У майбутній діяльності, в 5-6-річній перспективі інженер природозаповідної справи повинен вміти вирішувати такі проблеми:

- формувати системи екологічного моніторингу різних компонентів екосистем на заповідних територіях;
- розробити та впровадити нові методи і методики наукових досліджень на заповідних об'єктах;
- раціонально використовувати та відтворювати природні ресурси;
- створити прогностичні моделі оптимізації мережі заповідного фонду;
- підготувати обґрунтування та необхідну документацію для створення заповідного об'єкту будь-якого рангу;
- розробити і впровадити систему безперервної екологічної освіти та виховання.

Спеціаліст з вищою освітою повинен бути підготовлений для вирішення конкретних професійних та соціально-професійних завдань відповідної посади. Випускник повинен легко адаптуватися до умов діяльності підприємства, організації, установи, закладу, тощо, різних форм власності, причому період входження в курс справ повинен бути мінімальним. Спеціаліст повинен бути підготовлений для конкретних форм трудової діяльності (наукової, викладацької, управлінської, проектної, експлуатаційної, тощо), володіти необхідним обсягом знань в культурній, економічній, правовій, соціально-психологічній, екологічній та інших галузях знань.

Інженер природозаповідної справи має логічно, конкретно і філософськи оцінювати історичні та сучасні процеси в природі та суспільстві, враховувати особливості культурного розвитку свого народу, його національні традиції. Спеціаліст, як творча особистість, професіонал своєї справи, має чітко продумувати рішення, аргументовано відстоювати свою точку зору з врахуванням етичних вимог, володіти навиками організаторської та виховної роботи, бути ерудованим у галузі вітчизняної та світової культури, бути пропагандистом своєї професії, володіти тонкою спостережливістю і здатністю образного та інженерного мислення.

Для цього сформульовані і передбачені вимоги до сукупностей і рівнів сформованості вмінь спеціаліста.

Сукупність норм до обов'язкового мінімуму змісту та рівня підготовки фахівців із кваліфікаційним рівнем спеціаліста наступна.

Нормативна частина освітньо-професійної програми включає такі нормативні навчальні дисципліни:

- гуманітарні та соціально-економічні дисципліни (270 годин навчання): ділова іноземна мова, заповідне діловодство, організація охоронюваних природних територій, цивільна оборона, охорона праці, природоохоронне право;

- спеціальні дисципліни (459 годин): созологія, заповідна справа, природозаповідні ресурси, екомоніторинг, популяційна екологія, гідроекологія. Практична підготовка планується протягом 1431 години, навчальна практика – 189 годин, переддипломна практика – 702 годин. На дипломне проектування відводиться 540 годин.

Вибіркова частина освітньо-професійної програми об'єднує вибіркові навчальні дисципліни, дисципліни за вибором вищого навчального закладу (432 години). До них пропонується включити: екосистемологію (біогеоценологію), паспортизацію заповідних об'єктів, фітоценологію, "Літопис природи", охорону і захист екосистем, лісовпорядкування та впорядкування заповідних об'єктів. Дисципліни за вільним вибором студента (216 годин) – це передовсім: геоботаніка, лісомисливське господарство, бази даних екоінформації, теоретична созологія, популяційна біологія і еволюція, управління природозаповідним фондом. Навчальна практика триватиме 54 години.

Спеціаліст повинен бути підготовлений до професійної діяльності в галузі природозаповідної справи, а також охорони навколишнього природного середовища. Він бере участь у виробничо-технологічній, організаційно-управлінській, проектній, адміністративно-управлінській, експертній та дослідницькій діяльності в заповідниках, національних природних парках, регіональних ландшафтних парках, держлісгоспах, навчальних закладах екологічного та лісового профілю, науково-дослідних установах, лісовпорядкувальних та проектно-конструкторських організаціях, управлінських структурах у галузі природозаповідної справи.

У зв'язку з викладеними вимогами до спеціаліста у галузі природозаповідної справи на лісгосподарському факультеті лісотехнічного університету чи аграрної академії можливі різні шляхи його підготовки. Перший шлях – бакалаврат за фахом "лісове та садово-паркове господарство" із наступною спеціалізацією "природозаповідна справа", другий шлях – спершу бакалавр, а потім спеціаліст фаху "природозаповідна справа". Звісно, що для цього опрацьовані різні програми підготовки з врахуванням також місця майбутньої праці випускника та його посади. Для роботи винятково у сфері заповідної справи (управління екобезпеки, природозаповідні установи тощо) перевагу матиме підготовка за спеціальністю "природозаповідна справа", у сфері лісового господарства достатньою є однойменна спеціалізація. Відкриття спеціальності "Природозаповідна справа" сприяло би також подальшому розвитку екологічної освіти, виховання та інформування громадськості.

Пропонована спеціалізація вкрай необхідна у галузі лісового господарства, оскільки у практичній діяльності працівники сфери повсякденно мають справу з охороною природи. Особливо відповідальними стають їх дії у випадку, коли на території їх держлісфонду є природозаповідні об'єкти. Тому ведення господарства на таких територіях на засадах природоохоронного лісівництва є обов'язковим, а це вимагає відповідної вузівської підготовки і конкретних знань.

2. Основні методологічні засади викладання дисциплін і підготовки спеціалістів за фахом "Природозаповідна справа"

Важливо формувати правові та економічні стимули опанування знань з питань збереження біологічного і ландшафтного різноманіття. Цьому може сприяти включення таких знань до переліків обов'язкових кваліфікуючих вимог для відповідних спеціалістів, насамперед керівників. Але це раз наголошуємо на тому, що

перспективи розвитку освіти з цього питання ми вбачаємо перш за все, у формуванні умов, які б викликали внутрішню потребу у знаннях з цих питань. Вона має закладатися на перших етапах освіти у дошкільних закладах, початковій та середній школі і стимулюватися умовами наступної виробничої, професійної діяльності.

Актуальною є організація спеціальної підготовки фахівців з питань збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Це мають бути спеціалісти не тільки з суто біологічною чи географічною освітою, а зі значно ширшою, комплексною підготовкою, відповідними знаннями у галузі права, зокрема міжнародного, а також з економіки, лісового, сільського господарства, територіальної організації господарства, психології, соціології та багатьох інших питань.

Подальшого розвитку має набути діяльність екологічних, інформаційних, освітніх центрів, які були створені раніше у більшості районів, на базі навчальних закладів, лісництв, заповідників та національних парків. На жаль, останнім часом їх мережа значно скоротилася.

Для підготовки спеціалістів за фахом "Природозаповідна справа" пропонується цикл дисциплін, які націлюють студентів на вивчення передовсім чинного законодавства щодо охорони природи та окремих її компонентів, вирішення типових проблем організації охорони і збереження заповідних екосистем, методів і заходів для збереження біорізноманіття і проведення екологічного моніторингу на заповідних територіях.

Усвідомлення і фахове розуміння *основної мети національної політики з розвитку природозаповідної справи та принципів збереження біологічного та ландшафтного різноманіття – забезпечення максимального збереження та сталого використання біологічного та ландшафтного різноманіття в Україні* – є провідним завданням циклу спеціальних дисциплін.

При цьому політика з питань збереження біологічного та ландшафтного різноманіття розглядається як один з найважливіших напрямів національної політики загалом і повинна формуватися на основі принципів: науковості, пріоритетності, упередження, обачливості та ефективного уникнення, перспективності, "забруднювач платить", оптимального поєднання дій влади різних рівнів, господарського, переміщення і компенсації за заподіяні шкідливі впливи, науковості відновлення та відтворення, застосування найкращих з наявних технологій, участь громадськості та доступність інформації, врахування національних та міжнародних інтересів, врахування особливих прав та інтересів місцевих жителів, невідворотність правової відповідальності за порушення вимог щодо збереження біорізноманіття. Ці принципи у конкретному їх застосуванні мають бути вивчені студентами у межах курсу.

По відношенню до соціології природозаповідна справа виступає в якості прикладної дисципліни. Природозаповідна справа – теорія і практика організації, функціонування та збереження біологічного різноманіття та комплексів неживої природи на заповідних територіях різних рангів. Для її розуміння необхідні знання з основи курсів "Екологія", "Кліматологія", "Ґрунтознавство", "Ботаніка", "Зоологія", "Дендрологія", "Фізіологія рослин", "Охорона природи", які читаються студентам лісгосподарського факультету на перших двох курсах навчання.

Передбачається також, що курс "Охорона природи", який є у планах навчання всіх лісгосподарських факультетів університетів Європи і який донедавна

викладався в Україні як окрема дисципліна, буде поновлено. Саме окремий курс "Охорона природи" дає змогу глибше висвітлити специфічні проблеми охорони довкілля на екологічних і лівайроментальних засадах. Якщо вивчення рослинного світу у системі лісівничої освіти загалом методично добре продумано, то вивчення тваринного світу вимагає певного удосконалення. Класично систематичний виклад у зоології треба доповнити вивченням комплексів тварин, які займають певні екологічні ніші. Особлива увага тут повинна бути приділена вивченню як типових, так і унікальних угруповань тваринного світу у межах різних біотопів.

Власне курс "Природозаповідна справа" є базовим курсом однойменного фаху. У курсі подаються основні відомості про заповідні об'єкти світу, структуру природозаповідного фонду, класифікації природозаповідних об'єктів, обґрунтовуються функції заповідних екосистем, стратегії і перспективного розвитку заповідної справи в Україні та в інших державах світу. Докладно висвітлюються напрямки і етапи розвитку заповідної справи, розглядаються принципи і методи проведення науково-дослідних робіт на територіях природозаповідного фонду.

Важливе місце при засвоєнні багатьох дисциплін належить розумінню типових проблем галузі і вмінню їх вирішити у майбутній практичній діяльності. Для цього, поруч з теоретичним вивченням окремих дисциплін, необхідно проводити навчальні практики безпосередньо у заповідниках, національних природних і регіональних ландшафтних парках.

Одним із основних завдань у підготовці спеціалістів за фахом інженер природозаповідної справи є також освоєння основ менеджменту природоохоронними територіями. Стратегічним завданням планування, розширення та управління мережею заповідних територій є *формування єдиної територіальної системи заповідних та інших територій, що особливо охороняються*. Для цього необхідно активізувати зусилля, спрямовані на виявлення цінних територій, їх вивчення, підготовку відповідних рекомендацій щодо їх охорони. Такий підхід базується на стратегічних пріоритетах національної політики України з питань розвитку заповідної справи. В основу розвитку заповідної справи в державі покладено вирішення проблем збереження біологічного та ландшафтного різноманіття на наступні 20-30 років. Нормативи і зміст спеціальності чи спеціалізації повинні враховувати потреби і необхідність ефективної реалізації національної політики з питань природозаповідної справи та збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, визначених принципів та пріоритетів з урахуванням основних положень концепції усталеного розвитку, сформульованої у доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку "Наше спільне майбутнє" (Our Common Future, 1987), Порядку денного на XXI століття (Agenda 21), ухваленої на Міжнародній конференції з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р.

При підготовці спеціалістів слід звернути особливу увагу на розкриття значення реалізації національних програм із збереження біорізноманіття та формування екомережі для успішного вирішення і для довгострокового задоволення різноманітних економічних, соціальних, а часом і політичних інтересів. Спеціалісти, уся вітчизняна громадськість мають сприйняти світове бачення проблеми, вміти на його основі знаходити шляхи успішного вирішення її на національному, регіональному та місцевому рівнях. Значною мірою цьому сприяла б підготовка на належному професійному рівні спеціалістів і видання відповідних підручників, навчальних посібників, практичних рекомендацій.

Література

1. Мовчан Я.І., Олещенко В.І., Голубень М.А., Давидок В.П., Мясникова Н.Р. Основні положення національної політики з питань збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К., 1997. – С. 496-526.
2. Парчук Г. Екологічна мережа: національні перспективи. // Жива Україна, № 8, 1998. – С. 1-2.
3. Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні ("Заповідники"). // Голос України, №232(982) від 7.12.1994.
4. Чернявський М.В. Методичні вказівки для студентів лісгосподарського факультету з курсу "Природоохоронна справа". – Львів, 1997. – 25 с.

УДК 65.01;65.9(4УКР)-08

Асист. Г. Лех – УкрДЛТУ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМ'Ї НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Сім'я є об'єктом дослідження багатьох наук – історії, економіки, юриспруденції, психології, педагогіки, демографії, етнографії, соціології тощо. Кожна з них вивчає специфічні сторони функціонування і розвитку сім'ї під власним кутом зору і відповідно до свого предмету і методу. Для економіки одним з основних завдань є аналіз сімейного бюджету, стану сімейного споживання і нагромадження тощо.

Сім'я – це мікросередок суспільства; ось чому всі суспільні проблеми і труднощі тим чи іншим чином проявляються в сімейних відносинах. Для сучасних умов характерним став процес послаблення ролі сім'ї як соціального інституту. Сучасна сім'я знаходиться, по суті, в стадії кризи. Формами прояву цієї кризи виступають: втрата орієнтації суспільства (особливо молоді) на утворення міцної сім'ї, низька народжуваність, зростання кількості розлучень, малодітність сім'ї, зростання кількості позашлюбних народжень та ін.

Одним з чинників, що обумовлює кризу сім'ї, є її економічні труднощі і негаразди. І справа тут не тільки в нестачі грошей, слабкому уявленні про сімейний бюджет, соціальній незрілості молодого подружжя тощо. Молоді сім'ї розпадаються внаслідок невиправданого сподівання щодо їх економічного і матеріального становища. Відсутність життєвих перспектив створює вкрай негативний фон для родинного життя, затримує досягнення сумісності між подружжям, посилює внутрісімейні негаразди.

Без оздоровлення сімейної, а значить й особистісної сфери, неможливі успіхи в здійсненні економічних реформ. Вірним є вислів "Багаті сім'ї (і не тільки в матеріальному плані) – багате суспільство", адже в економічному становищі сім'ї як у фокусі відображається загальний стан економічної системи суспільства.

Кожна сім'я, незалежно від її складу, самостійно веде власне домашнє господарство, отже, може розраховувати лише на власні кошти. Звичайно, для сімей із скромними прибутками мають вагу державні допомоги, пожертвування з благодійних фондів, допомога від багатших родичів. Однак кошти з цих джерел нерегулярні, незначні, надходять далеко не в кожну сім'ю, їх частка у сімейному бюджеті є мізерна.

Головним джерелом сімейного добробуту завжди була і є праця дорослих членів сім'ї як в організаціях різних форм власності, так і в особистому підсобному господарстві, де активними помічниками батьків є діти, особливо в сільській місцевості.

Потрібно зазначити, що при розв'язанні сімейних проблем у селі відсутні ілюзії щодо допомоги держави. Думаю, що така позиція багато в чому впливає із особливості виробничих відносин у аграрному секторі: основний виробник-селянин завжди був наділений лише обов'язками, не мав доступу до прийняття рішень, не розпоряджався продуктом своєї діяльності і був лише гвинтиком у гігантському колгоспно-радгоспному механізмі, який і до сьогодні контролюється бюрократичним апаратом. А від цього апарату навряд чи можна чекати якоїсь допомоги.

Показник реальних доходів населення найповніше характеризує рівень добробуту народу через сімейні доходи. Сім'я є первинною ланкою, компонентом соціальної структури суспільства, як вчили Арістотель і Платон: "кожна людина повинна вступати у шлюб, який буде корисним для держави, а не тільки приємний самій їй", – Гегель: "сім'я представляє собою природне суспільство, члени якого зв'язані любов'ю, довірою і природним повелінням"¹. Найважливіша соціальна функція сім'ї – народження і виховання дітей, а "всяка сім'я складає частину держави...", то і всі люди являються частинами сім'ї і в зв'язку з тим, що добродії окремих частин повинні відповідати добродіям цілого, то необхідно виховання дітей поставити у відповідне відношення до державного устрою; і якщо це не байдуже для держави, яка прагне гідно розвиватися, то необхідно мати також гідних дітей. ... І з цим необхідно рахуватись, бо з дітей потім виростають учасники політичного життя"².

У зв'язку з цим значний інтерес має економічна основа відтворення сім'ї – сімейний дохід. І коли досліджується дохід на одного члена сім'ї, то точнішу картину дає не той дохід, який нараховується як середній на душу населення у масштабі країни, а той, що реально складається у кожній сім'ї.

Існують досить різноманітні джерела сімейних доходів. Це – оплата праці, надходження зі суспільних фондів споживання, доходи від кооперативної діяльності, доходи від особистого підсобного господарства, від любительського господарства тощо. А останнім часом доходним джерелом сім'ї стала оплата жіночої праці – праці повій. Ця робота стала досить поширеною на Україні у зв'язку з тим, що майже 80 % людей, які втратили роботу протягом останніх років – це жінки. А ще більшу кількість жінок очікує така сама доля: 70 % жінок, що закінчили навчання в школах і ВУЗах, не можуть знайти роботу і тоді багато з них свідомо йде на торгівлю своїм тілом для підтримки добробуту сім'ї. Кожного року у світі перевозять контрабандою 4 млн. людей, більшість яких – жінки. Тільки в Західну Європу вивезено контрабандою до 500 тис. жінок. За останні 10 років з України виїхало до 400 тис. жінок у віці до 30 років. Це є також джерелом сімейних доходів.

Частину доходів сім'я одержує з суспільних доходів споживання у вигляді безплатних послуг, грошових виплат і натуральних видач. Це, в основному, пен-

¹ – Арістотель. Політика// Сочинения. – М., 1983. Т.4, – С. 376-379, 398-402; Платон. Законы// – М., 1972. Т.3.Ч.2, – С. 248, 253, 260.

² – Гегель. Пропедевтика/Работы разных лет. – М., 1973. – Т.2. – С. 49,67